

Kazio Grigo 90-osioms gimimo metinėms

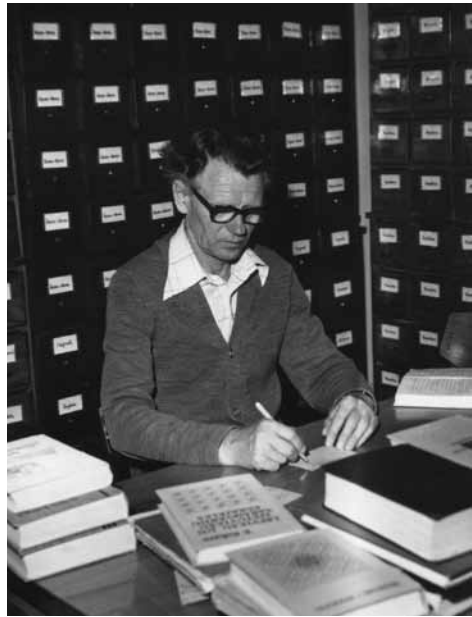
Profesorius Kazys Grigas:
žmogus tarp žmonių

LILIJA KUDIRKIENĖ

Kas lituanistikai, lietuvių folkloristikai buvo Kazys Grigas (1924–2002), kalbėta ir rašyta, tam buvo tinkamų progų. Didelis jo indėlis į lietuvių kultūros istorijos, folkloristikos istorijos atskleidimą (Liudvikas Rėza, Simonas Daukantas, broliai Juškos, Vilius Kalvaitis...). Padėtas teorinis pamatas lietuvių paremiologijai ir jos įsiejimas į Europos paremiologiją. Didelio masto sisteminių publikacijų parengimas – tiek solidžių rinktinių, didžiojo lietuvių patarlių ir priežodžių sąvado, tiek lietuviškų patarlių su analogais kitomis Europos kalbomis rinkinio... Specialistų tautosakininkų, patarlininkų ugdymas, visuomenės kultūrinio švietimo veikla. – Galima daugiau vardyti, o nepasakyta visada dar liks.

Tebėra laikas minėti mokslininko patį asmenį, kokį Kazį Grigą pažinome tie, kas su juo dirbė ir bendravę, kokį savo akimis matėme, kiek girdėjome minint kitus asmenis. – Labai laikas, nes asmens paveikslas mažiau tvarus negu kad tyrėjo mokslinio indėlio atminimas.

Mano atmintis siekia XX amžiaus septinto dešimtmečio antrąją pusę – tada, nuo 1965 metų rudens pradėjusi dirbti neseniai įsisteigusioje Kraštotyros draugijoje, ėmiau pažinti jos atsidavusius rėmėjus iš mokslo pasaulio – istoriką archyvininką Domą Butėną, geografus Česlovą Kudabą ir Rimvydą Kunską, kalbininką Aleksandrą

Kazys Grigas prie Patarlių ir priežodžių kartotekos (~ 1980 m.)
Nuotrauka iš šeimos albumo

Vanagą, istoriką Antaną Tylą, etnografą Vacį Milių, tautosakininkus Norbertą Vėlių, Leonardą Sauką... ir, žinoma, Kazį Grigą. Kreipdavomės į juos kiekviena proga, šaukdavom svarstyti draugijos leidžiamo kasmetinio *Kraštotyros* rinkinio straipsnių (o vėliau – ir straipsnių „Vagos“ leidžiamoms teritorinėms monografijoms, parengtoms kompleksinių kraštotyros ekspedicijų pagrindu), apkraudavom įvairių kraštotyros konkursų medžiaga ir t. t. Buvo toks kraštotyros konkursas, kuriame išsiskyrė vienas gražus rašinys apie veliuoniškes kaimo moteris, dainuojančias tautosaką užrašinėjančiam Antanui Juškai. Niekas neabejojo, kad šis darbas – konkurso nugalėtojas. Bet Kazys Grigas, gerai pažindamas tautosakos rinkimo Veliuonos apylinkėse istoriją, pats būdamas to krašto žmogus, užprotestavo: kraštotyra turi registruoti faktus, o čia daug beletristinės išmonės, kad ir kaip gražiai pateiktos. Laurai teko kitam rašiniui. Nusivylęs autorius atsiuntė piktą laišką, kuriame visai iškoneveikė Grigą – tarp kita ko sakydamas, kad motina jį gimdžiusi stačia būdama (t. y. jau gimdamas jis susitrenkęs galvą). Grigas laišką perskaitė ir nepasakė nieko. O šie kone penkiasdešimt praėjusių metų neišdildė man įspūdžio, kokį paliko Kazio Grigo ir mokslinis skrupulingumas, ir santūrumas besiklostančioje konfliktinėje situacijoje.

Būdamas lėtoko, nuolaidaus būdo, Grigas buvo nepalenkiamas principiniuose dalykuose. Nesutiko su vienos Instituto doktorantės liaudies dainų traktavimu – ji kalbėjo tik apie dainos įvaizdžius, šifruodama juos mitologijos požiūriu, profesorius šalia to norėjo matyti dainos sampratą kaip meno kūrinio, su tradicijos nusakoma raiška, metaforomis, su tam tikra emociine konotacija. – Tačiau tvirtos nuostatos turėjimas profesoriui nebuvo kliūtis girdėti kitokią nuomonę. Man jau Institute dirbant ėmė ryškėti mūsų nevienoda frazeologizmo, tikriaus, ribos tarp frazeologizmo ir priežodžio, samprata (turėkim galvoje, kad aš buvau tik pagalbininkė jo darbe!). Artėjo Instituto kasmetinės tautosakos konferencijos laikas. Grigas pasiūlė: kiekvienas savo poziciją išdėstysime iš konferencijos tribūnos. Taip ir teko daryti. Emocinė įtampa buvo didžiulė. Salė tai jautė. Po konferencijos važiuojant namo Nijolė Laurinkienė, tada mūsų skyriaus vadovė, susirūpinusi klausė: kaip dabar bus toliau? Turėjome konferencijos pranešimus rengti *Tautosakos darbams*. Nežinau, tyčia ar ne, mano straipsnis recenzuoti buvo duotas Grigui. Skaitė jį lėtai, atidžiai. Paskui tepasakė: „Tvirtai sukalei.“ Ir vėl dirbome kaip dirbę.

Koks atsakingas, skrupulingas Kazys Grigas buvo visokioje savo veikloje, priemenas vienas ne visai jaukus epizodas iš toli gražu nebe jaunystės metų. Viliaus Kalvaičio (1848–1914) jubiliejinę gimimo sukaktį minėjo ir Vilniaus liuteronų bendruomenė. Pranešimą skaityti sutiko Kazys Grigas. Buvo pasirengęs, tekstą susirašęs į lapelius, patogius laikyti rankoje. Bažnyčia buvo pilna. Betgi kartais pasitaiko, kad viskas klostosi ne taip. Apniukusi rudens pavakarė, šviesos patalpoje ne per daugiausia. Skaitomieji akiniai likę namie. Mikrofono, aišku, nėra (prelegentas

buvo kukliai nusprendęs skaityti „iš vietos“). Mąslus, nelabai garsus kiek sutrikusio kalbėtojo balsas, pauzės – ir auditorijai ėmė trūkti dėmesio. Šventiškumo aura išsisklaidė... Po poros dienų Institute, savo skyriuje, klausėme Grigo pranešimo apie V. Kalvaitį (vietoj numatytojo „teorinio seminaro“). Maniau – dabar savo kolegoms, šiltoje atmosferoje, gražiai perskaitys aną taip išvargtą jubiliejinį pranešimą. Ne, čia pranešimo tekstas buvo visai kitas, kondensuotas, informatyvus, bet kartu ir paveikus, įtaigus tekstas, nebeturintis profesionalams ir taip gerai žinomų dalykų. Specialiai parengtas mums.

Dabar žiūrint atrodo, jog Kazio Grigo kelias į folkloristikos mokslą – tai tiesus, natūralus gabaus žmogaus pašaukimo kelias. Tik retai kam, matyt, taip būna. O ypač netiesiais ir permainingais laikais. Vengdamas šaukimo į besitraukiančią sovietų kariuomenę buvęs prisidengęs Kauno kunigų seminarijos klieriko vardu. Vėliau pašalintas iš Kauno universiteto, iš trečio kurso, su įrašu asmens byloje „Pašalintas iš Kauno universiteto už elgesį, nesuderinamą su tarybinio studento pareigomis ir garbe“¹. Dėl to paties įrašo nepriimtas į Vilniaus universiteto stacionarą. Norėjęs mokytis. Reikėję pelnyti duoną (vėliau – ir šeimai: 1950 metais susituokė su Judita Cibulskaitė). Laikęs įvairius eksterno egzaminus. Mokytojavęs. Dirbęs MA Centrinės bibliotekos knygriškykloje, Istorijos institute bibliografu, paskui bibliotekos vedėju. Bibliografo darbas ir bus Kazį Grigą priartinęs prie folkloristikos, pirmiausia – prie lietuvių folkloristikos ištakų. Ir tik nuo 1954 metų rudens jis ėmęs dirbti Lietuvių kalbos ir literatūros instituto Tautosakos sektoriuje, kuriam ir atidavė visą savo laiką, intelektą ir dvasios jėgas. Dvasios jėgų šitame kelyje reikėjo daug. Ne kiekvienam daktaro disertaciją tenka ginti du kartus (nors ne vienam ir teko – ir ne dėl to, kad pirmoji disertacija būtų buvusi nepakankama mokslo požiūriu: tokie buvo laikai). Jam reikėjo sutelkti visas ir fizines, ne tik dvasines jėgas, kad, nuvargintas sunkios ligos, tiesiai iš ligoninės lovos sėstų į traukinį, važiuotų į Maskvą ir svetimoje nepalankioje aplinkoje iš naujo gintų disertaciją, kurios apgynimo procedūros Vilniuje aukštoji Maskvos biurokratija nepripažino. Taigi darbavosi, siekė ir daug pasiekė. Bet abejonių būta. Būta kitokių svajonių. (Netiesiogiai ir šiek tiek avansu yra apie tai užsiminęs laiške studijų draugui Zenonui Šimanskiui: „neretas arba beveik kiekvienas pajunta, kad ne tais keliais išvaikščiota ir durys ne tos tiek kartų klebenta. Reikėjo eit kažkur kitur, bet nuėjau kartu su gyvenimą užpildžiusia mizerija.“²) Traukė meninis žodis, literatūra. Troško tapti poetu. (Tai aptarinėjo ir su viso gyvenimo bičiuliu Vytautu Kubiliu – manytina, ne vien laiškuose.) Palinkimą prie literatūros, gerą stilistinę klausą rodo jautrūs Kazio Grigo grožinės literatūros vertimai, pagaliau ir visa, ką jis pats yra parašęs, – jo mokslo darbai.

.....

1 Iš J. Grigienės parengtų „Svarbiausių Kazio Grigo gyvenimo datų“ (*Kazio Grigo pokalbiai laiškais*, Vilnius, 2006, p. 20–21).

2 *Kazio Grigo pokalbiai laiškais*, p. 70.

Baigiantis aštuntam dešimtmečiui po aspirantūros sugrįžusi atgal į „Vagos“ leidyklą, gavau tikrinti Grigo monografijos *Lietuvių patarlės* korektūrą. Bene po dešimties metų – redaguoti jo daugiakalbes *Patarlių paraleles*. Tada Kaziui Grigui ir pasakiau: „Man taip įdomu, ką Jūs darot, kad eičiau Jums ir už laborantę.“ Jis atsakė: „Aš nepriimsiu. Neturiu iš ko algos mokėti.“ Tikriausiai nė vienas tada nepagalvojo, kad dar po kelerių metų jis pats mane parsikvies į Institutą, prie patarlių. Įves į jaukiausią darbo ir bendravimo aplinką. Šiandien jau matyti, kad prie to stalo bus mane pasodinęs net dvidešimčiai metų. Tiktai pats jau seniai pasitraukęs.

Pagalvoji – kokie tie namai, išugdę asmenybę, vieną ar kitą kultūros žmogų? Iš kur viskas prasideda? „Kiekvienas iš mūsų susidedame ne tiek iš to, ką šiandien matome vieni kitų veiduose ir stotuose, kiek iš to, kas ir kokie buvome nuo pirmųjų sąmoningo gyvenimo dienų iki šiol: iš to, ką ir kaip veikėme, kaip elgėmės su savimi ir kitais – artimaisiais ir tolimaisiais...“ – tai gyvenimo paskutiniais metais Kazio Grigo pasakyti žodžiai buvusiems auklėtiniams³.

Drovokas kaimo vaikas iš Vilkijos valsčiaus, išsiskiriantis akivaizdžiais gabumais, patraukė mokytojų dėmesį, buvo jų skatinamas ir remiamas. Pradinės mokyklos mokytoja Agnietė Janauskaitė ir dvi kaunietės mokytojos seserys Klementina ir Angelė Misiūnaitės padėjo jam pasirengti stoti į Vilkijos progimnaziją. Ir susisiejo visam gyvenimui. 1944 metais, karo frontui artėjant prie Kauno, dvidešimtmetis Kazys, nerimaudamas dėl numatomų karo pavojų ir galimo bado mieste, iš savo tėvų ūkio siunčia laišką į Kauną seserims Misiūnaitėms: „Kodėl nevažiuojate iš Kauno? Kodėl? ...ar nepagalvojate, kad Kaune gali pasikartoti tai, kas buvo Vilniuje? ...mūsų šeima norime, kad Jūs visi atvyktute pas mus, Jus mielai priimsime į mūsų šeimą. ...Apie sunkumus, kuriuos manote savo atvykimu sudarytute, negalvokite. Jų nebus. Taip sakau aš, taip sako mūsų šeima.“⁴ Grigaičių šeimoje (tik Kazys ir jo vyresnis brolis gimę buvo užrašyti *Grigo* pavarde⁵) augo penki vaikai. Tokia buvo šeima, kurioje Kazys Grigas išsiugdė etikos nuostatas, galiojusias kaip asmens atsakomybė visą gyvenimą ir privačioje, draugų bei šeimos, aplinkoje, ir mokslininko veiklos srityje. Etikos dalykus svarstė gal visą gyvenimą, tai rodo ir jo laiškai. Skaudžių svarstymų, vedančių ir į kraštutinumus, randi publikuotuose jaunystės laiškuose. (V. Kubiliui yra rašęs: „Aš baigiu pats įsitikinti ir žadu kitiems pradėti tai sakyti, kad meilės jausmas, nors gilus ir gražus, negeras yra. Meilė tarp vyro ir moters yra egoizmu ir aistrom pagrįsta, ji dažnai užmigdo protą ir gailėstį...“⁶) Gyvenimo dvi-

3 2002 m. rugpjūčio 24 d. susitikime su buvusiais auklėtiniais pasakytos kalbos pradžia (*Kazio Grigo pokalbiai laiškais*, p. 162).

4 *Kazio Grigo pokalbiai laiškais*, p. 104.

5 Tačiau bene pirmoji jo poezijos publikacija *Jaunojo ūkininko* priede („Jau baigias dienas apgaulingos, Žiema jau baigias sidabrinė...“) 1940 metais pasirašyta: *Kazys Grigaitis*.

6 *Kazio Grigo pokalbiai laiškais*, p. 62.

lypumo (kai šalia savo sklandaus gyvenimo su gailesčiu matai esant kitų ir kitoki) jausmas bandytas išsakyti laiške į Sibirą minėtajam Z. Šimanskiui (tai 1947 m.): „Aš irgi moku kvatoti ...ir jaustis nerūpestingai lengvu, kai tuo tarpu ant mūsų pačių laiptų per naktį styra ir steni keletas iš daugelio išbadėjusių ir utelėm pertekusių elgetų vokietukų.“⁷ Širdies jautrumas, užuojauta kenčiančiam ir stokojančiam išliko iki amžiaus galo. Judita yra su šypsena pasakojusi: esą Kazys, pirkdamas šeimai bandeles, nupirkdavęs pora bandelių daugiau ir suvyniotas nunešęs padėdavo ant atliekų konteinerio krašto benamiams: „Jie irgi nori“..

Mažai man beteko savo akimis regėti Kazio Grigo buvimą visuomenėje ir tarp bičiulių, bet žmonės dar liudija. Ir archyvai. Juditos Grigienės surinkti bei paskelbti laišakai. Grigo gyventa ir dirbta šiltoje, draugiškoje bendraminčių aplinkoje. Į kurią – kitu aspektu pažūrėjus – buvo susibūręs lituanistinės, apskritai humanitarinės minties bei veiklos žiedas. Kolegiškas bendravimas ir tarpusavio palaikymas darbe, profesinėje veikloje (ne vienas važiavo Grigas į Maskvą pakartotinai ginti disertacijos – jį, dar neatsigavusį po sunkios ligos, lydėjo bičiuliai bendradarbiai), kartu rengiamos iškylos bei pramogos laisvu laiku – žiemą slidės Sapieginės kalvose, vasarą – irstymasis Aukštaitijos ežeruose. Jungė tautosakinės ekspedicijos, bendri pasidainavimai vakarais grįžus iš kaimų (jau Institute man teko girdėti, kaip, minėdami jaunystės ekspedicijas, Grigas ir Leonardas Sauka ėmė ir padainavo – kiek prislopintais balsais, jautriai ir darniai, gerai jausdami vienas kitą). Būta artimo bendravimo, bendrų ekspedicijų, kolegiškų pasikonsultavimų su latvių tautosakininkais, net bendro darbų planavimo ir mokslo bei visuomeninių pozicijų išankstinio susiderinimo nepalankiomis viešojo politinio gyvenimo sąlygomis. Susirašinėta, gausiai keistasi knygomis – tiek tarp institucijų, tiek privačiai, – net ir gana retomis (daugelį savo knygų Grigas yra palikęs Institutui, mūsų skyriui, tarp jų – Karlo Vanderio penkiatomį vokiečių patarlių rinkinį, XIX a. antrosios pusės leidinį, kadaise priklausiusį žymiam latvių patarlininkui Pėteriui Birkertui, gautą iš jo brolio Antuono), rengtos bendros ekskursijos po Lietuvą ir po Latviją, svečiuotasi vienu pas kitus, net ir šeimomis. „Po XXX ekspedicijos ir didžiosios sesijos mes patys save už gerą darbą apdovanojome kelione į Vilnių pas jus visus į svečius. Jūsų institutas parūpino nakvynę, rengė susitikimus, pasibuvimus ir ekskursijas. Koks nepaprastas buvo Norbertas Vėlius, Kazys Grigas, kiti. ...Mes šią puikią kelionę atsimenam visą gyvenimą...“ – dabar, 2014 metų vasarą, rašo Latvių tautosakos archyvo darbuotoja dr. Mara Vyksna, palydėdama mūsų žurnalui atsiunčiamą šio archyvo jubiliejinės sukakties (90 veiklos metų) progai skirtą straipsnį. Dramatiškesniais atvejais taip pat gelbėjo kolegiškas solidarumas. Humanitarinė visuomenė dar nepamiršo, kaip baigiantis šeštam dešimtmečiui buvo nusiaubta Vilniaus universiteto lituanistikos katedra. Dar tebedirbančius joje specialistus visokeriopai buvo stengiamasi žlugdyti. Donatas Sauka po neįvykusio savo disertacijos gynimo pa-

7 Ten pat, p. 70.

galiau prasiskynė kelią ginti antru kartu. Vanda Zaborskaitė mini, jog dabar (1971 m.) gynimas praėjęs sklandžiai⁸. Tačiau iš tikrųjų pavojaus vėl būta. Vargu ar tai atsitiktinai disertacijos santrauka („autoreferatas“), išsiųsta į Rygą, į Latvių kalbos ir literatūros institutą, nuklydo šiek tiek į šalį, aplenkusi tiesioginį adresatą (o neturėjimas oficialaus įstaigos atsiliepimo vėl galėjo būti lemtingas „kabliukas“). Nesulaukiant jokios žinios iš Rygos, Kazys Grigas rašo atvirlaiškį tautosakininkei Almai Ancelanei, teiraudamasis atsiliepimo apie D. Saukos disertaciją. Ancelanė tuojau atsako – niekas iš jų, nė skyriaus vadovė Elza Kuokarė, nieko apie būsimą gynimą negirdėję; tik pavykę išsiaiškinti, jog autoreferatas esąs gautas, tačiau niekam apie jį nepranešus atiduotas į instituto biblioteką. Ancelanės laišką Grigas gavęs vasario 17 dienos vakare. Vasario 18 dieną – gynimas. Bet išeitį kolegoms randa. Telegrafuoja, jog teigiamas atsiliepimas (pasirašytas Ojaro Ambainio ir Almos Ancelanės) išsiųstas paštu. Iš Grigo laiško Ancelanei matyti, kaip klostėsi ši gynimo procedūros dalis: teigiamas latvių kolegų vertinimas konstatuotas remiantis telegrama, nuoseklumo dėlei estų atsiliepimo (pasirašyto Pauliaus Aristės) taip pat nebuvo skaityta, tik paminėtas teigiamo vertinimo faktas. Ir toks lakoniškumas niekam neužkliuvęs.

Kazys Grigas latviškai buvo pramokęs, bet ne tiek, kad rašytų laiškus. Pirmas Ancelanės laiškas, esantis Grigo archyve (1959 m.), rašytas rusiškai. 1964 metais rašytą laišką tautosakininkė Rita Dryzulė baigia prašymu: „Jei atrašysite, tai tik lietuviškai, ne rusiškai!“ Savo laiškus ji rašė latviškai, o virš eilutės pieštuku paaiškino retesnius žodžius ir posakius. Ancelanė dėkoja gavusi iš Grigo rusų–lietuvių kalbų mokyklinį žodyną. Paties Grigo laišakai adresatus Latvijoje pasiekdavo jau išversti į latvių kalbą (patarlininkų grupėje ėmė dirbti latvė Ilma Anelauskienė, ji laiškus ir išversdavo; užtat lietuviški originalai, taupant rašyti ant įvairių popieriaus skiautelių, galėjo sulaukti mūsų dienų Grigo archyve. Jo ranka lietuviškai užrašyta retesnių žodžių lietuviškas vertimas ir P. Birkerto *Latvių patarlių* rinkinyje, kuris iki E. Kuokarės knygų buvo pagrindinis prieinamas latviškas rinkinys, – tai daryta irgi ne be Ilmos konsultacijos). Laiškų būta daug, santykiai su kolegomis buvo ir šilti asmeniniai (bene tik su E. Kuokare vyko vien dalykinis susirašinėjimas). R. Dryzulė, su Grigo pagalba ieškodama bendrų įvaizdžių latvių ir lietuvių našlaičių dainose, 1961 metais laišku atsiuočia jam dedikuotą pakilų eilėraštį „Draugystės liepa“ (*Draudzības liepa. Veltījums Lietuvas folkloristam Kazimiram Grigas*), kurio norisi pacituoti bent pirmąją strofą: *Kādā ciematā klusā pie jūras, / sauso smilgu kur purina spējš / (kā reiz zvejnieku trūcība sūrā) / sājš un negausīgs piekrastes vējš, / lēnām iegāju vasaras dienā...*⁹ Čia taip pat paaiškinta pora žodžių: *Svīre = bezdelīga = blezd[el]inga; [lietuvju mēlē:] mēlē = valodā (lieto dzejā).*

8 Vanda Zaborskaitė, *Autobiografijos bandymas*, Vilnius, 2012, p. 285.

9 Pažodinis vertimas: „Į tylią sodybą prie jūros, Kur sausą smilgą purto aštrus (Kaip kadaise aitrus žvejų skurdas) Ir sūrus nesiliaujantis pakrantės vėjas, Lėtai įeinu vasaros dieną...“ (Laiškas yra LLTI Tautosakos archyve, Kazio Grigo fonde – KGrg k 243).

Kazys Grigas daug metų susirašinėjo su garsiuoju paremiologu, amerikiečiu Wolfgangu Myderiu (Wolfgang Mieder); pagaliau, regis, atsirado galimybė susitikti paremiologų simpoziume Skandinavijoje (Kopenhagoje?). Bet nesusitiko. Nenuvyko Grigas. Bendradarbiavimas ir bendravimas laiškais tęsėsi. Jau išėjus *Patarlių ir priežodžių* pirmam tomui, Grigas nusiuntė jam bendrą su savo darbo grupe nuotrauką, mus pristatęs kaip *Grigo bites* – kaip kad pačios buvom pasivadinusios pagal tautosakinį įvaizdį, dar tada, kai tik tikėjomės ir kitiems žadėjome *Grigo medaus* – didžiojo patarlių leidinio. Ir štai per Institute surengtą tarptautinį simpoziumą (2004 m.) į amžinybę išėjusiam Kaziui Grigui paminėti į Vilnių atvykęs Myderis pagal tą nuotrauką mus atpažino. „Grigo bitė?“ – paklausė jis manęs, susistabdęs kieme. Regis, taip užkalbino ne vien mane.

Bent kiek savotiškas buvo Kazio Grigo bendravimas su Ina Meiksinaite, dar vyresnės kartos germaniste, kuri prireikus ši ar tą išversdavo į vokiečių kalbą. *Patarlių ir priežodžių* pirmam tomui vertė į vokiečių kalbą įvadą ir patarlių tipų rodykles, – bendravimas truputį galantiškas, net truputį komiškaiteatrališkas. Regis, abi pusės čia jautė malonumą. Į tą bendravimą įėjo ir pasivaišinimas kava su saldumynais ar net pietūs kavinėje. Eidavom pas vertėją į namus, aptarinėdavom kiekvieną jau išverstą patarlę, aiškindavomės reikšmes (vertėjai, miesto kultūros atstovei, kartais sunkiai suprantamos būdavo kaimo gyvenimo realijos ar nepriimtinas kaimiškas kalbos stačiokiškumas). Mane ten Grigas vesdavosi ketindamas visą „darbą su vertėja“ ilgainiui perleisti man.

Buvo – dar prieš I. Meiksinaitę – ir kitas vertėjas, Universiteto dėstytojas, geras Grigo pažįstamas. Vienas epizodas iš bendravimo su juo. „Vaga“ leido *Patarlių paraleles*, įvadas buvo verčiamas į rusų ir į vokiečių kalbas. Vertėjas į vokiečių kalbą, įvado tekste priėjęs lietuviškas patarles, pasielgė kaip versdamas grožinę literatūrą – parinko vokiškus atitikmenis, nesirūpindamas, kad lietuviškos patarlės įvaizdžiai, leksika visai kitokia, tik idėja ta pati. Užtat Grigas susirūpinęs ateina į leidyklą – kaip dabar bus, vertėjas nenusileidžia, nes išvertęs pagal visuotinai priimtą praktiką. Sutariam, kad ginče su vertėju remsis ir leidyklos pozicija – jog ir leidykla reikalauja šiuo atveju patarlę versti kaip paprastą sakinį, kaip atskirą teiginį. Bet vertėjas autoriui atkirtęs: „Pasakyk redaktorei, kad ji durnė.“ Na, jis ir pasakė. Praeina pora metų, redaktorei reikia laikyti kvalifikacinį užsienio kalbos egzaminą, ir ji patenka (t. y. aš patenku) pas tą patį nesukalbamą vertėją. Jis perskaito mano pavardę, pagalvoja ir sako: „Kažką esu apie jus girdėjęs, tik neprisimenu, gera ar bloga. Turbūt gera...“

Atėjusi dirbti į Institutą, radau skyriuje paprotį susėsti priešpiečiais prie vieno stalo – Kazys Grigas, Kostas Aleksynas, Ilma Anelauskienė, dabar ir aš, Gediminas Radvilas, vėliau vietoj jo Rasa Kašėtienė, kartais ir Leonardas Sauka, palikęs direktoriaus kabinetą – ir be skubos išgerti arbatos su kokia bandele ar riestainiu, kurių

atsinešdavom iš eilės. Pasišnekučiuoti. Dažnai šnekėdavom apie kalbos dalykus, įvaizdžius, pavadinimus, motyvacijas. Va šnekam apie fuksijos pavadinimų motyvaciją (*snaptis, berželis...*). Nuvesdama šneką į šalį sakau, jog tai mano mėgstama gėlė ir kad įstabu buvo kadaise ją pamatyti išaugusią į medį ir žydinčią nemenkame kubile. Grigas labai rimtai sako: „O aš jos nekenčiu. Kam ji taip byra. Man surinkti visada reikia.“ Dabar prisimenu Grigų bute matytą didžiulę palmę, įsiremusią į lubas (senos statybos namo Čiurlionio gatvėje aukštame kambaryje!) ir dar seniau pasakytus Norberto Vėliaus žodžius: „Ar esi buvus namie pas Grigus? Gražu kaip danguj!“

Grigą visada siautė sunkiai nusakoma grožio, ramybės, vidinės dermės aura. Štai vienas „Poezijos pavasario“ baigiamasis vakaras Universiteto kieme. Nuo savo suolo matau – įeina Kazys Grigas, neskubiu žingsniu patraukia į kiemo gilumą; laibas ir jau kiek linktelėjęs, šviesiu drabužiu, stovi senų arkų fone. Žiūrėdama pagalvoju – tada, ne tik dabar taip sakau, – kad jis tą pavakarę tarp susirinkusiųjų buvo pati poetiškiausia figūra.

Apie savo sveikatą Kazys Grigas nekalbėdavo, bent jau su mumis. Džiaugsmingai sulaukė *Lietuvių patarlių ir priežodžių* pirmojo tomo. Kai kitais metais gavome už jį Mokslo premiją, nesutiko būti kaip nors išskirtas, tartum indėlis į darbą būtų buvęs visų vienodas. Sėdėjome šalia Grigo išrikiuotos Mokslų akademijos salėje per premijos teikimo ceremoniją, smuikuojant ansambliui, kuriame grojo ir jo sūnus, ir pasikreipiau norėdama pamatyti ir įsiminti laimingą mūsų vadovo ir mokytojo veidą. Vienas etapas buvo pasibaigęs. Pradėjome antrąjį tomą. Darbą Grigas dar dažniau nešdavosi namo; ėmė kraustyti ir tvarkyti savo stalčius. Paskirstė – pagal mūsų mokamas kalbas, – kuriai iš mūsų persirašyti kurias darbai reikalingas knygas, kadaise jo paimtas iš bibliotekų. Mane įpareigojo parašyti *Tautosakos darbams* apie Lauryną Ivinskį dar toli tebestūksančiai jo 200 metų gimimo sukakčiai. Džiaugėsi atšokęs anūkės vestuves. Vėliau Judita pasakojo, jog paskutinę vasarą, per atostogas paviešėjęs tėviškėje, pailsėjęs pajūryje (yra ir nuotrauka), sakęs, jog dabar galėtų ramia širdžia eiti ir į pensiją. Bet rudenį laukė operacija. Išeidamas iš darbo dar pastoviniavo vestibulyje lyg lūkuriuodamas ir staiga pasakė, jog bijo, jog abejoja, ar gerai daro ryždamasis operacijai... Sugrįžusio namo iš Santariškių nedrįsome varginti, bet retsykiais tai vienas, tai kitas paskambindavom. Tikėdamasi, kad ligonis po truputį stiprėja, aš pasakiau, kad laukiame jo sugrįžtant į skyrių. Pokalbis nebuvo labai sklandus. Užbaigdamas Grigas pasakė: „Noriu, kad žinotumėt. Aš jus visas labai myliu.“

Atsiskyrimas visada sunkus. Ant vainiko, paskutinės dovanos, Judita buvo užrašiusi: „Ilsėkis ramybėje, mano žmogau.“ Pabaigos žodyje po kelerių metų parengtiems *Kazio Grigo pokalbiams laiškais* ji apibendrina: „Kazys buvo šeimos žmogus.“